

Muszlim temetés Szabadkán

Összefoglalás ♦ *Szabadka többnemzetiségű és többvallású település. Az utóbbi két évtizedben nemzetiségi és vallási összetétele is lényegesen megváltozott. Az eddig elenyésző számban lévő muszlimok száma ma már néhány ezerre nőtt. A betelepültek magukkal hozták szokásaikat is. Mára már van a városnak mecsetje és muszlim temetője is. Ezek kölcsönösen feltételezik és lehetővé teszik az iszlám hit gyakorlását, beleértve halott embertársaik iszlám szokás szerinti eltemetését is. Az 1998 óta használt temetőben nagyjából 300 sír van. Cikkünk egy férfi temetésének temetői szertartását ismerteti. Ezzel együtt egy rövid összefoglalót is közreadunk a muszlim temetőben elhunytak kor és nem szerinti megoszlásáról.*

Bevezetés

Szabadka (Subotica, Szerbia) egy 150 000 lelket számláló vajdasági, észak-szerbiai település. Lakói magyarok, szerbek, horvátok és bunyevácok. Emellett más népcsoportok is élnek itt, Iványi (1892) a fenti etnikumok mellett a romákat és a zsidókat említi. Az 1991-es népszámlálási adatok szerint Szabadkán 317 muszlim élt, de egyes becslések szerint ez a szám a 2500-at is elérhette (Politika, é.n.). Számuk 1999-ben ugrott meg, amikor Koszovóról tömegesen költöztek fel Vajdaságba. 80 százalékuk roma. A *Politika* (é.n.) becslése szerint számuk 4000-re tehető. A 2011-es népszámlálási adatok szerint Szabadkán valamivel több, mint 2800-an vallották magukat muszlimnak, vagyis 2,8 százaléka azoknak, akik nyilatkoztak vallási hovatartozásukról (Preuzimanje popisnih rezultata, 2011). A 2002-es népszámláláskor még csak 370-en tartoztak ehhez a valláshoz (Konačni rezultati popisa, 2002).

Ma Szabadkán mintegy 7000 muszlim él¹, a Szabadkai Körzetben pedig 9000 (*Politika*). A *hvg.hu* adatai szerint számuk körülbelül 6000. Egy másik hírforrás (Anadol Agency) szerint 10 000 körül alakul a szabadkai muszlimok száma. A bejegyzett hívők száma viszont mindössze 600 (Anadol Agency), az imám szerint 900. A dzsámit körülbelül 300-an látogatják.

Szabadkán már a második világháború előtt is éltek muszlimok, akiknek a negyvenes évek végéig saját temetőjük is volt. A II. világháborút követően más nemzetiségekhez hasonlóan a muszlimok asszimilációja is igen erőteljessé vált, nemzeti és vallási identitásuk a nyilvánosság előtt gyakorlatilag megszűnt. Egyedül nevük utalt muszlim voltukra, fejfájuk olyan alakú volt, mint az ateistáké. A katolikus temetőbe temették őket, feltételezhetőleg a család akarata szerint vagy pap nélkül, vagy (vegyesházasságban élő esetében) katolikus szertartás szerint.

Tény, hogy Jugoszláviában és később Szerbiában is eléggé következetlenek a nemzetiségi összetételre vonatkozó feljegyzések: volt időszak, amikor valaki jugoszláv nemzetiségűnek vallhatta magát, illetve adminisztratív okok miatt nem lehetett muszlim. Hogy még bonyolultabb legyen a helyzet, a bosnyákokat (Bosznia-Hercegovina tagköztársaság lakosait) azonos kategóriába sorolták a muszlim hitűekkel.

Az elmúlt két évtizedben Szabadka nemzetiségi és vallási összetétele lényegesen megváltozott. A dél-szerbiai és koszovói betelepülők többsége roma nemzetiségű és iszlám vallású. Már 1998-ban kiharcolták maguknak, hogy a Zentai úti temetőben elkeríthessenek egy részt, ez lett az iszlám temető. Ugyanebben az évben kapták meg a mecset építésére vonatkozó községi jóváhagyást. Ez a 16 méter magas minarettel együtt 2008 óta van használatban. A Muhadzsír dzsámi, azaz a kivándorlók imaháza az egykori Jugoszlávia különböző részeiről Szabadkára költöztek imahelye. Minden szükséges létesítménnyel rendelkezik: a nők számára karzattal, melléképülettel, ahol a halottat előkészítik a temetésre, egy másik részében a hívek az imára készülhetnek fel, de van könyvtára, tanterme (hittanterme), két vendégszobája és ebben az épületszárnyban van az imám lakása is. A helyi muszlimok méltán büszkék rá, mert Szerbiában (Dél-Szerbiát leszámítva) ezen kívül csak Nišben és Belgrádban van dzsámi, és ahogy ők állítják, kelet és nyugat tengelyében (Szófia és Budapest között) csak ez a három mecset létezik Szerbiában (Popadić, 2008).

---

¹ A 2000-es évek elején tömegesen költöztek fel a muszlim romák. Ezek valódi adatok (a 2002-es népszámlálási adatok is hivatalosak), de elképzelhető, hogy akkor a muszlimok szerbnek vallották magukat. Egyébként a nemzetiségi és vallási adatok gyakran fedik egymást.

Napjainkban a közösséget romák, bosnyákok, albánok, goranok (hegylakók), arabok és törökök alkotják. Sokan írástudatlanok, a szerb nyelvet sem beszéli mindenki, habár szerb tannyelvű iskolába járnak. Minden etnikai közösségnek megvannak a maga tradíciói, de vallásuk, hitük egyetlen csoporttá teszi őket, amire igen büszkék is.

A heterogén szabadkai muszlim közösség megerősödése (Anadol Agency, 2015) és a muszlim temető megléte, valamint a gyökerekhez, a népi és hitbéli hagyományokhoz való visszatérés eredményezte azt, hogy ma már a muszlimok az itteni (keresztény) lakosoktól eltérően temetkeznek.

A fentiek ismeretében tartjuk indokoltnak, hogy ismertessük egy helybéli lakos temetését.

Muszlim temetés

Két-három évtizeddel ezelőtt a bácskai ember számára a muszlimok (akkori megfogalmazásban muzulmánok), a „boszanacok” még egyet jelentettek azokkal a kétkezi munkásokkal, akik kukoricatörés idején idénymunkát vállaltak a Vajdaságban, olykor megkeserítve a háziasszony életét azzal, hogy nem esznek disznóhúst. Elenyésző számban letelepedtek ugyan a Vajdaságban is, de asszimilációjuk folytán nem különböztették meg magukat.

Utána következtek a 90-es évek történései. A szorgalmas kukoricatörők leszármazottai szétszéledtek a nagyvilágba. Ide, közénk is kerültek. És ettől kezdve már – mint szomszédok, ismerősök – érdeklődési körünkbe kerültek. Ugyanakkor ők már nem akarnak (talán nem is tudnak) beolvadni az itteni közösségbe. Élik a maguk életét, gyakorolják hitüket és nemzeti/vallási szokásaikat is. Hitük gyakorlásáról többet tudni, de a temetkezési szokásaikról szinte semmit. Pedig a hozzátartozó eltemetése a muszlimoknál is fontos esemény (mondhatni kötelesség), mivel ez is a közösséget építő aktus, ugyanakkor mementó mindenki számára.

Ez év július elején a szabadkai Pogrebno Temetkeztési Közvállalat honlapján értesültem arról, hogy egy 84 éves muszlim férfi meghalt, és hogy a Zentai úti temetőbe temetik. A gyászjelentésből az is kiderült, hogy felesége, fiai, lánya, menyei, veje, unokái és fivére családja gyászolja. Ebben a temetőben van a 44-es parcella is: 1944 őszén a temető végében lévő téglagyár téglavetőjében százával végezték ki a szabadkai magyarokat. Emléküket a Vergődő madár nevű emlékmű élteti.

A szóban forgó temetőrész a temető nyugati sarkában van, szabályos négyzet alakú. Egyik oldalát téglakerítés határolja, a többi vasoszlopokra erősített 120 centiméter magas

drótkerítés. Bejárata a temető felől van. A parcella két ellentétes részébe temetnek. A déli részhez betonjárda vezet a kerítéssel párhuzamosan a bejáratától. Ugyancsak ezen az úton, a járda és a kerítés közt van egy beton asztal.

A temetés időpontjára öten-hatan jöttünk össze. Egy házaspár (a feleség fején vékony színes kendő), néhány idősebb férfi és én mint érdeklődő, akit érdekel a muszlim temetkezés. Hármuknál egy-egy egyszerű kardvirágcsokor volt. Öltözetük mindennapi, nem ünnepélyes. Szerbül beszélgettek. Kiejtésükről ítélve szabadkai szerbek – valószínűleg az eltávozott szomszédai voltak. Árnyékban álltak, de olyan helyen, ahonnan rálátás nyílt a muszlim temető részre.

A temetkezési vállalat halottszállító gépkocsija 14:40-kor érkezett meg. A muszlim rész bejáratához farolt. A késés oka a nagy forgalom volt. Mire leparkolt, addigra megérkeztek a hozzátartozók is, akik személygépkocsival jöttek ki a temetőbe. Távozáskor megnéztem a kocsik rendszámtábláit: egy boszniai, egy topolyai (30 kilométerre van Szabadkához), a többi, nagyjából 10 autó pedig szabadkai volt.

A halottszállítóban két személy volt. Ők nyitották ki a gépkocsi hátulját. Ekkorra nagyjából 20, fiatal és középkorú (20–35 éves) férfi vette körül az autót. Mindössze három idősebb személy volt jelen. Az idősek szépen fel voltak öltözve: cipő, szövetnadrág, ing. Egynek még nyakkendője is volt. A többiek mintha nem temetésre jöttek volna: műanyag papucs, tornacipő, rövidnadrág, farmer, a pólók minden elképzelhető változata (egy- és többszínű, feliratos, rajzos vagy ezek nélküli). Csak ketten voltak (színes) ingben. Hajuk, szakálluk ápolat volt. Egymás közt albánul, a hivatalos személyekkel szerbül beszéltek. Az említett 5–6 személy kissé távolabb állt. A nők egy csoportban voltak, szintén távolabb, egy tuja árnyékában. Nem tudni, hogy az árnyéket keresték, vagy ott volt a helyük. Megérkezett az imám is. Egy magas, jellegzetes orrhátú fiatalember. Patikában [sportcipő], farmerben, ma divatos fehér ingben (a gallér és a gomblyuk-rész fonákja kék színű). Fején a homloka közepéig lehúzott fehér kötött sapka. Ő – az imákat leszámítva – szerb nyelven beszélt.

Miután a gépkocsivezető kinyitotta az autó hátsó ajtaját, a gyászoló férfiak nyolcan-tízen odaléptek és üríteni kezdték a kocsit. Először egy muszlim koporsót vettek ki. Olyan házi készítésű. Deszkaszálakból volt, az alján keresztben álló két deszka tartotta össze. Oldala 10 centiméter magas leszont [farostlemezt] volt. Ezt elég felületesen erősítették a fenekéhez, mert egy 1 méteres darabon le is vált. A koporsó után a fosznik [pallók] kerültek elő. 5 cm vastag, 20 centiméter széles éskörülbelül 1 méter hosszú, gyalulatlan fenyődeszkák. Ezeket csak félredobták.

Ezt követte a halottat tartalmazó koporsó kiemelése. Ketten fogták meg a végét, és miután kihúzták a járműből, még ketten megfogták. A masszív, de durván megművelt alacsony oldalú koporsóban feküdt a halott. Egyik koporsónak sem volt fedele, inkább egy nagy tálcára emlékeztettek. Élénkzöld (fűzöld), aranysárga csíkokkal és szövegekkel díszített terítővel volt letakarva, a terítő széle a test alá téve. A koporsó alakjából lehetett következtetni arra, hogy hol van a halott feje. Nem tették le a földre, hanem – rövid megbeszélés után – elindultak. Lógó kézben vitték, nem a vállukon, szokás szerint fejfelé előre (Kiss, 2004). Menet közben „cseréltek”, még egy-két személy vitte. Ez az együvé tartozást jelképezi, azt, hogy a halott a közösség része maradt. A koporsóvivőnek pedig ez az aktus jel, hogy egykor majd ő is eltávozik.

A koporsót az imám követte, akinek keze üres volt, nem vitte az imakönyvet, mert a szertartás egész szövegét fejből tudja. Utána mentek azok, akik a fosznikat vitték (egyet, esetleg kettőt vitt egy ember), ő utánuk ment a többi férfi. Mielőtt a menet elindult, az imám megkérte a 7–8 nőt, hogy maradjanak a kerítésen kívül. Ők eltávoztak, nem is voltak láthatók mindaddig, amíg az imám nem hívta be őket. A fosznikat és az improvizált koporsót elvitték a sírgödörhöz, majd visszajöttek a halottas koporsóhoz. Ezt a kerítés mellett lévő beton asztalszerűségekre helyezték. Tájolása a sírok tájolásával egyenlő. Elé, nagyjából az elhunyt fejéhez állt az imám, az imámmal szembe egy (hosszú) sorba pedig tíz személy. A legidősebb sem volt 40 évnél több. Az irodalomból tudjuk, hogy ők a közelebbi gyászolók (Kiss, 2004). Az imám felemelte kezét és hangosan imádkozott. Az, ami érthető volt, az az *Allah akbar*. Ezt az imám előre mondta, majd a szemben lévők megismételték. Néhányszor, de nem egyszerre, tenyerüket végighúzták arcukon. Az 1–2 percig tartó ima után az imám arra kérte a jelenlévőket, hogy az elhunytak bocsássonak meg, halálán ő is bocsánatot kért Istentől. Intett: a koporsót a sarkánál megfogva négy ember vette a kezébe, és elindult a gyér menet a sír felé. Követték a koporsóvivőket. Mindenki hallgatott. Az imám még hármat sem lépett, megszólalt a zsebében a mobiltelefonja. Nem zavartatta magát, felvette. Mire a sírhoz értek, be is fejezte a beszélgetést. Már ott volt a sír mellett az egyszer használatos koporsó. A halottas koporsót a járdára tették.

A sírgödör (*qabr*) délnyugati-északkeleti tájolású, megfelel a temető többi sírja tájolásának. Mintegy 80 centiméter széles és 120 centiméter mély, habár mélységének legalább az ember testmagasságának kellene megfelelnie (Kiss, 2004). Alja sárgaföld, sima. Kiderült, hogy a hossza nem elég. Nem fér bele a koporsó! Egyesek tudni vélték, hogy a gödör legalább 1,5 méter mély és 2,1 méter hosszú kell, hogy legyen. Az érvényben lévő előírások (Zakon o sahranjivanju, 2012) nem definiálják a gödör méreteit. A parcella

bejáratához készített lapátokat hozták el. Fentről kezdték hosszabítani a gödröt, de a száraz, füves, kemény földet nehéz volt megkezdni. Egy idősebb bácsi ugrott le a sírba. Lenn nedvesebb a föld, ferdén bevészt. A második próba után megállapították, hogy jó lesz. Egyébként a gödör sekély volt, az illető nadrágszíja már földszint felett volt. (A 8–9. században az avarok 3 méter mélyre temetkeztek.) Az imám nyomatékosította, hogy egyedi esetről van szó, ez a sírásó gondatlanságának a következménye. Nos, meglett a koporsó helye. Ferdén könnyedén letették a sírba. Az idős bácsi mellé még ketten alászálltak. A koporsó egyik oldalához álltak, hogy majd a halottat bele tudják tenni. Közben a többször használatos koporsót az elhunytal a sír mellé helyezték. A halotról levették a leplet. A test egy fehér, a szemfedéltől sokkal durvább (vászon?) lepelbe volt csavarva, a fejénél és lábánál elkötve, amolyan megnyúlt zacskószerű képződményt alkotott. A halotti lepel elkülöníti a halottat az élőtől, az a határ a két világ között.

A kidudorodás nagyságából lehetett következtetni, hogy hol az elhunyt feje. Egyszerre emelte meg a három ember és leengedte a sírba. A test már nem volt merev. Itt jegyezzük meg, hogy a temetésre a halál beálltát követő harmadik napon került sor (szombaton hunyt el, vasárnap nem temetnek). A szerbiai temetkezésről és temetőkről szóló törvény (Zakon a sahranjivanju, 2012) úgy rendelkezik, hogy a halál bekövetkezte után a temetésig legalább 24 órának el kell telnie. A gödör alja nem volt kiképezve; a halottat koporsóba helyezték, de az iszlám előírásainak megfelelően az elhunyt testét egy kicsit oldalára billentették, hogy arccal Mekka felé nézzen. Igaz, feje nem kelet, hanem délkelet felé nézett. A feje alatt nem volt semmi.

A két fiatalabb kimászott a gödörből. A lennmaradt személynek nyújtották le az odakészített fosznikat, amelyeket szorosán egymás mellé téve ferdén helyezett a halott fölé. Mivel a sír szélességénél hosszabbak voltak, ferdén az elhunyt fölé kerültek, mintegy kis fülkét, kriptát (*lahd*) képeztek ki vele, hogy ne kerüljön föld a halottra, és hogy ne nyomja szét a testét a föld súlya. Az iszlám testi feltámadást hirdet, ezért fontos a test fizikai épségének a megőrzése. Kiss (2004) szerint vannak olyan elvárások, amelyek szerint a *lahd*nak olyan magasnak kell lennie, hogy a halott fel tudjon ülni, amikor a kérdező angyalok megjelennek a sírban. Ez alacsonyabb volt. Az imám állítása szerint a mély sír (magas *lahd*) az arab vidékekre jellemző, Szabadkán sekélyek a sírok, és a deszkák is közel vannak a halotthoz, tehát a *lahd* sem magas.

Ezt követően a jelenlévők közül négyen lapátot ragadtak és pillanatok alatt betemették a gödröt, a lapát nyelével pedig elsimították a földet. Közben a többiek – az imám is – nagyobb göröngyöket tettek a sírba, illetve a földhant szélére. Magukra a fosznikra csak egy-két

göröngy került. Legalább három-három maréknyi földet szoktak rádobni. Ez esetben nem dobtak rá akkora mennyiséget. Aki nagyobb göröngyöt fogott, az a sír szélébe építette azt be. A közös hantolás, a göröngy sírba dobása is mementó, hogy egy nap majd rájuk is ez vár.

Miután befejezték a temetést, a halott feje fölé (a járda mellé) tették a fejfát. Ez egy 70–80 centiméter hosszú, durván megmunkált deszka. Felső vége félkör alakú, lefelé elkeskenyedő, a másik, földbe kerülő vége hegyes. Vékony fémlemezről kivágott és felszögezett betűk és számok jelzik az elhunyt nevét, születési és elhalálozási évét. A fejfa elhelyezésekor vették észre, hogy a temetkezési vállalat nem a halott, hanem annak felesége nevét írta fel! (Ez is egyedi eset volt.) Mivel temetkezési vállalkozó nem volt jelen, csak egymás közt beszéltek meg, hogy ezt a hibát majd valaki kijavítja. A vállalat két alkalmazottja ugyanis eltávozott, még mielőtt a hozzátartozók letették volna a halottat a sírba. A halott lába fölé, a sír szélére is leszúrtak egy jelet, egy kisebb deszkadarabot.

Az imám és még 5-6 személy körülguggolta a sírt, röviden, széttárt kézzel arab nyelven imádkoztak, majd felálltak. Ezzel a „hivatalos” szertartás véget is ért. Az imám szólt, hogy a virágok ráhelyezhetők a sírra. Három szerény csokor volt, valószínű ismerősök (és nem muszlimok) hozták. A vallási vezető megköszönte a más felekezetűek jelenlétét, hogy tiszteletüket tették a temetésen, majd üzent, hogy közelebb jöhetnek a nők. A férfiak elvonultak, a nők pedig egy csoportban bejöttek. Eddig olyan helyen álltak, ahol nem is látszottak, még csak meg sem leshették a sírbahelyezést. Egy asszony sem sírt, nem is kesergett. Öltözetük ünnepélyes volt, de nem fekete. Kendőjük sem volt fekete. Ékszerük nem volt, parfümöt nem használtak – de ez egyébként is jellemző lehet rájuk. Néhány percre álltak a sír mellett és beszélgetve távoztak. Tekintetükön, viselkedésükön nem látszott a gyász, a megtörtség jele. Az ünnepélyes, zöld leplet és a koporsót két férfi elvitte, majd mást temetnek belőle.

Egy idősebb nő (a feleség lehetett) kézmosásra hívta a jelenlévőket. Köztudott, hogy a katolikusoknál a kézmosás egy összejövetellel azonos, amikor elbeszélgetnek és esznek-iszznak. Hogy ez esetben mit takart a „kézmosás”, nem tudjuk. Egyébként a parcella kapujánál lévő vízcsapnál nem állt meg senki, pedig egy törölköző is lógott a kerítésen.

A temetési szertartás egy folyamat volt, fájó érzések, megható búcsúztatás, részvétnyilvánítás, mély kegyeletadás nélkül. Az imában az imámon kívül csak néhányan vettek részt. Eltemették, mert el kellett temetni. Viszont az is az igazsághoz tartozik, hogy nem költöttek drága temetkezési kellékekre meg virágkompozíciókra, azon versenyezve, hogy kié lesz a nagyobb és a drágább.

Fényképet nem mertem készíteni, mert idegen voltam. Végig olyan érzésem volt, hogy „mindenki engem figyel” –, ez ismert lélektani nyomás. Hazajövetel után plébánosokat és időseket is kérdeztem, de senki sem hallott ilyen szörnyű figyelmetlenségről, kegyeletsértésről, hogy a koporsó nem fér a sírba és a fejfára nem a távozó, hanem a hitvese neve került volna. De ez nem az iszlám közösségen múltott.

A szabadkai Temetkezési Közvállalat honlapján (<http://www.pogrebno.rs/>) a következő muszlim temetéssel kapcsolatos információk állnak:

1. A haldoklót miután elhunyt, egy hordágyra helyezik fejjel Mekka felé fordítva.
2. Ezt követi a halott megmosdatása (*guszl*).
3. A testet lepedőbe vagy aszalterítőbe csavarják.
4. A jelenlévők a halottasházban vagy a mecsetben könyörgést mondanak (*szalát-uldzanáza*)
5. A „szagaval, huszárral”² letakart hullát sietve (olykor futva) viszik a sírig. A sírgödört általában mélyre ássák, hogy a halott, majd ha felelősségre vonják, fel tudjon állni.
6. Előbb a holt lelkekért imádkoznak a Koránból.
7. Az elhunyt testét mindig oldalára fordítják úgy, hogy arca Mekka felé nézzen.
8. A gyászolók harmadnap felkeresik a sírt. A Koránból olvasnak fel.
9. A sírt nem díszítik fel. Egyedül a halott fejének a helyét jelölik meg egy kődarabbal vagy fa(deszka)darabbal.

A fent leírtakat általánosíthatjuk, ezek vonatkoznak a muszlim temetésekre.

A temető nagysága, az eltemetettek adatai, a sírok és síremlékek

A temető nagyjából 1 hektár területű, négyzet alakú. A sírok tájolása megegyezik a temető többi sírjának állásával, azaz délnyugati-északkeleti. A délnyugati részben négy, többnyire 40 sírt tartalmazó sor van. Az ötödikbe az idén kezdtek temetni. Az északkeleti részben három 35 síros sor található. Ezek a sorok jelölik a temető túlsó szélét. Maga a temető 2000 óta van használatban. Adataink a 2000 és 2015. 07. 20. közötti időszakra vonatkoznak.

Számításaink alapján mintegy 270 személy nyughelye ez. Mi 221 esetben tudtuk azonosítani az illető nevét (nemét) és elhalálozási korát.

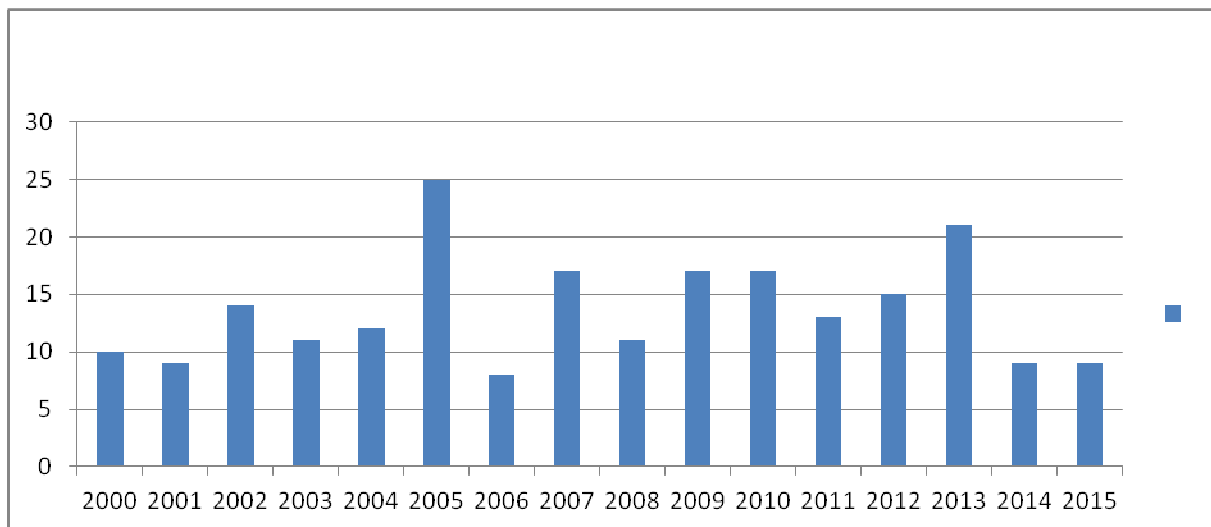
² Szerb nyelven „saga” vagy „husar” – olvasata: szaga, huszár (a huszár is szerb kifejezés). A saga az a zöld lepel, amivel le volt takarva a halott.

1.-2. ábra: A sírok egy része azzal a beton asztallal, amelyre ráhelyezik a koporsót. Az imám és a hozzátartozók itt imádkoznak. Átellenben a temető másik része. Eddig három sorba temettek. Mögötte a drótkerítés.

A temetőbe utólag temettek három, 1999-ben elhunyt személyt. Az évenkénti temetések száma ingadozó: 2005-ben 25, 2015. július végéig pedig csak 8 volt (1. diagram).

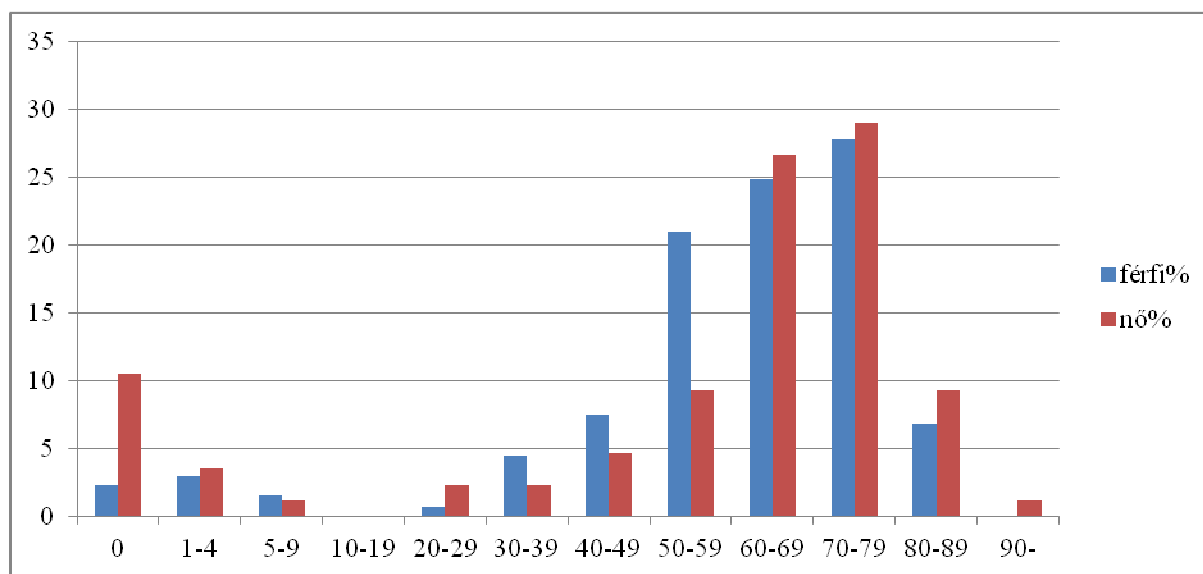
1. diagram: A temetések megoszlása évek szerint

Mivel a szerbiai előírások 100 évig tiltják az elhunytak anyakönyvi adatainak tanulmányozását, ezért mi a másik, kevésbé precíz, időigényesebb utat választottuk. A felméréshez a síremlékeken szereplő nevek és évszámok szolgáltak kiindulópontul.

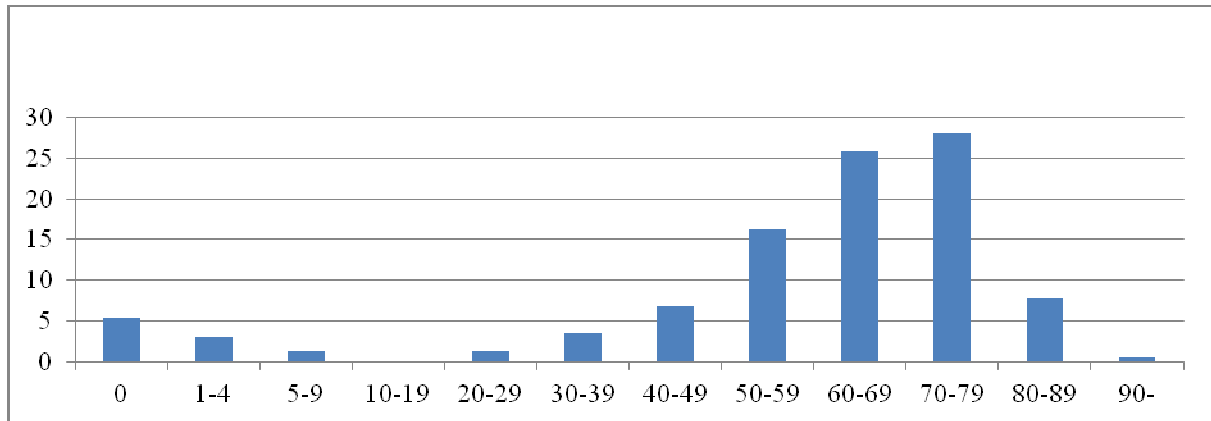
A 221 személyből kettőnek ismeretlen a neme, mert a név női- és férfinév is lehet. Az eltemetettek nagyobb hányada volt férfi (133; 60,7%), mint nő (86; 39,3%). A legidősebb nő 90 évet élt meg, míg a legkorosabb férfi 85 éves korában hunyt el.

A 2. diagramon a két nem elhalálozási életkorát illusztráljuk. Feltűnő a csecsemőhalandósági arány, az egy év alattiak az eltemetettek 5,4 százalékát teszik ki. Egyéves koráig 3 kisfiú és 9 kislány halt meg. Ugyancsak szembetűnő, hogy az eltemetettek 9,9 százaléka nem élte meg a tizedik születésnapját! Ez az avar és az ősmagyar népességre volt jellemző! Pedig minden egészségügyi és orvosi ellátás ingyenes a számukra, a legtöbben élnek is a lehetőséggel. A szerbiai csecsemőhalandóság 6,7 ezrelék (Apostolovski, 2012).

Késői gyermekkorban és serdülőkorban nem halt meg senki. A férfiak az ötvenes-hatvanas és hetvenes éveikben távoztak, míg a nők a hatvanas és a hetvenes éveikben (2. diagram). A legtöbb férfi és a legtöbb nő is 70–79 éves korában halt meg (a férfiak közel 28, a nők 29 százaléka).

2. diagram: A férfiak és nők elhalálozási életkora

3. diagram: Az iszlám temető részben eltemetettek életkora (férfiak és nők együtt)

A 2. diagramról leolvasható a nagyobb fokú lánysecsemő-halandóság, illetve a férfiak 40 éves koruk utáni nagyobb számú elhalálózása, mint a nőké. A 40–49 éves férfiak a férfi elhunytak 7,5 százalékát teszik ki, míg a nők esetében ez a szám mindössze 4,7 százalék. De az 50–59 éves férfiak elhalálózási gyakorisága még nagyobb különbséget mutat. A 20 évnél idősebb férfiak átlagéletkora 62,8 év, a nőké pedig 66,3 év. A 2010-re vonatkozó szerbiai várható élettartam 71,4, illetve 76,6 év (Apostolovski, 2012), tehát a muszlimok jóval rövidebb életűek.

A 3. diagram a férfiak és nők egyesített adatait mutatja be.

A temető tiszta, rendezett. Bejáratánál van egy szemetes, egy csap és a kerítésre akasztva egy edénytörlő, amely törölközőként funkcionál. A füvet a tisztáson, de a sírok között is rendszeresen kaszálják. A föld sírhantok is tiszták. A régebbiek laposak, olykor csak a fekvő fejfa mutatja, hogy alatta tetem van. Több fa fejfa kidőlt, a számok és a betűk vagy lógnak, vagy leestek. Az egész temetőben összesen két fa van: egy 8–10 éves akác (nem metszették meg, ágai majdnem a földig érnek) és egy terebélyes puszpángbokor. A sírokon nincsenek virágok, annak ellenére, hogy több síron is van beton váza, de üresek. Ezek kivétel nélkül a síremlék oldalán vannak, nem a síron. Egy síron van krizantém, a fejfán pedig műanyag virágcsokor.

3. ábra: Az egyetlen olyan sír, amelyen mind élő (két krizantémbokor), mind művirág van. (Salih Berisa 1939-2013)

Csak ennyi műanyag van a temetőben. Még 2–3 olyan sírt találtunk, amelyen a vázában elhervadt, száraz virág van. Friss virágot sehol sem láttunk, sőt, a leírt temetéskor a sírra került 3 csokor sem maradt egy hétnél tovább a helyén. Általános szokás, hogy a temetést követő első látogatás alkalmával eltávolítják ezeket.

Sorba temetkeznek, külön gyereksíros rész nincs. Általában egy sír egy személy nyughelye. Mindössze három olyan sírt találtunk, amelyben ketten vannak (férj és feleség).

4. ábra: Ez a fa fejfa már luxusnak számít. Valószínű, hogy építettek síremléket, de a fa fejfa ottmarad. A halott lába felett is van egy kis deszkadarab, jelölve, hogy addig nyúlik ki a sír.

A muszlim szokások szerint a sírhant rendszerint föld. Tilos fölé bármit is építeni, nevet, dátumot, (Korán) idézetet feltüntetni. Más vallási közösségek kultúrájának hatására Szabadkán a legtöbb sír fölött van beton vagy márvány emlékmű. Ezek többsége nyitott, de vannak lefedettek is. A nyitottakat apró fehér kővel fedték le. Külön megrendelésre a temetőcsősz legyomírtózza, ezért kevés a gyom. A fedetteken fehér (márvány)lap van. A temetőben a fehér szín dominál. Nagyon sok esetben az emlékmű mindkét oldalán, de olykor a sír mind a négy sarkán minaretre emlékeztető torony van. Ezen lehet vörösesbarnás vagy zöld díszítés. A föld sírhant fej feletti részén van a négyszögletű vagy lekerekített, durván meggyalult, festetlen és lakkozatlan fejfa. A láb felett egy kisebb deszkadarabból jel van. A kidolgozott síremlékeken is a síremléssel szemben, a láb felett ott a kis kő/márvány karó. Egyetlen kapu nélküli vaskerítéssel bekerített sírt láttunk.

5.-6. ábra: Egy bekerített sír van. Előkelő személyt fed.

7. ábra: Különböző alakú síremlékek

A síremlék (függőleges rész) is rendszerint fehér, a betűk feketék. Egy fekete emlékmű van, két olyan sír van, amelynek adatokat tartalmazó lapja fekete gránit, illetve ugyancsak kettő vörösmárvány. A csillag és a félhold elengedhetetlen. A felirat latin betűs (2–3 esetben arab is), és sosem cirill. Csak elvétve olvasható szerb szó. A nevek törökök (muszlim), illetve albánok. Egy *Marija* van eltemetve, a többiek muszlim vagy albán nevéek. Írásmódjuk nem egységes. Van, hogy a vezetéknev kerül előre, de van, hogy a keresztnév. A leggyakoribb név a *Berisa* (Berisha), amely vezeték-, és férfi utónév is. A nevek közt van szerb betűs is (ć, č, š, ž). A szerb vezetéknevekre jellemző *-ić* végződés itt ritkán tapasztalható. Kisebb számban, mint a katolikus temetőkben, de itt is vannak (színes) portrék, illetve a gránitba vésett portrék. Az alapinformáció („Itt nyugszik”, név, születési és elhalálozási év, ki gyászolja) kívül alig akad olyan sír, amelyen hosszabb szöveg is van.

8. ábra: A hosszú szöveg nem jellemző

9. ábra: A legnagyobb és a legdíszesebb emlékmű. Sajnos ápolatlan. A sír felépítménye nem lehetne magasabb egy arasznál (21–22 cm). A friss sírhant is jóval magasabb ennél.

Amit még a szabadkai iszlám temetési szokásokról tudni lehet

Az ismertetett temetés után ellátogattunk a dzsámiba. Adatközlőink, Selmo Dreković, a szabadkai Iszlám Közösség imámja, Semran (Novi Pazar-i iszlám-előljáró) és Naser, a helybéli Iszlám Közösség aktív tagja készségesen tájékoztattott bennünket.

A halottat otthon is meg lehet mosdatni, de a szabadkai muszlimok döntő többsége a testet a hitközség épületébe, a dzsámi melletti, hullamosdatási célt szolgáló helyiségbe szállíttatják (a szolgáltatást a temetkezési vállalat végzi). Itt történik a halott „nagymosdatása”, a *dzsenaza abdeszt*. Ez a helység egy körülbelül 4x4 méteres szoba. Van benne egy fémlábakon álló asztal (1 méter széles és 2 méter hosszú lehet), ez tulajdonképpen egy bádóg edény, amelybe bele van süllyesztve az asztal lapja, a deszka. Az asztal vége felé (a halott feneke alatt) van egy háromszög alakú jókora kivágás, lyuk (a háromszög szárjai 25, alapja 20 centiméter lehet). Ezen a lyukon folyik le a víz. Az asztal fölé oda van vezetve a zuhanyozó, hideg-meleg vízzel. Egy polcon vannak a higiénés eszközök (samponok, szappanok stb.). Ebben a helyiségben van még egy, valamivel alacsonyabb asztal, és ezen van a többször használatos, fedél nélküli koporsó.

Háromszor-háromszor mossák ki a halott száját, orrát (belenyúlnak), megmossák a fejét (fülébe belenyúlnak), jobb oldalát a vállától kezdve, bal kezét és oldalát, törzsét és a jobb és bal lábát. A szeméremre külön figyelnek, az le van takarva.

Fontos, hogy a mosdatás páratlan számú legyen: egyszer, háromszor, esetleg ötször. A férfit férfiak, a nőt nők mossák le. Arról nem szóltak, hogy a feleség jelen lehet-e. A mosdatáshoz szappant és sampont is használnak, hasonlóan mosdatják meg az illetőt, mint ahogy az életében tette.

A test szárazra törölése után három fehér színű lepelbe, lepedőbe, *kefenbe* (adatközlőink szerint *csefinibe*) vonják. A legkisebb a „halott száma”, tehát megfelel a természetnek. Ezután egy nagyobb, a közepén kivágott lepelbe teszik. Ennek alsó fele a halott alá kerül, a felső meg a mellkasára. Úgy áll rajta, mint a katolikus papon a miseruha (fejét átdugva húzzák rá). Ez körülbelül a szemérméig ér. A harmadik lepel a legnagyobb, ez hosszabb, mint a test. Miután körülvették vele a halottat, a fej fölött, derék magasságban és a talp alatt elkötik. Így fogják majd elhantolni. A koporsóba (*tabutba*) még ráhelyezik a zöld, sárga díszes takarót (*szagát*) is, szélét a test alá igazítják. A leplen díszek és egy Korán-idézet van: *Svako će biće smrt okusiti*, azaz „minden élőlény meg fogja tapasztalni a halált”.

Mivel leggyakrabban a hitközség helyiségében van a halott-mosdatás, az ima, könyörgés sem a halottasháznál van. A koporsót, *tabutot* kihozzák az udvarra, és két székre helyezik. Ezután Allahhoz imádkoznak. Ennek hossza legalább 10 perc, de nem szokott nagyon hosszú lenni. A Korán-idézeteket arabul, a személyes könyörgéseket anyanyelvükön mondják. Szabadkán vannak albán, bosnyák, török, goran, francia, horvát, bunyevác, magyar stb. ajkú muszlimok is. Magasfokú megértés, jó közösség jellemzi őket.

A temetést a lehető legrövidebb időn belül elvégzik. Gyakran még aznap, feltéve, hogy az illető hajnalban halt meg. Ilyen esetben megkapják a temetési engedélyt. Az imádkozást követően a temető felé indulnak. A temetkezési vállalat szállítja a halottat, a hozzátartozók pedig saját gépkocsijukon teszik meg a mintegy 5 kilométeres távolságot. Ha sokan összejönnek a temetésre, olyankor a temetőben is imádkoznak. Ez esetben teszik a koporsót a már említett beton asztalra. Mind az asztalnál, mind a sírnál Allahhoz fohászkodnak, hogy bocsássa meg az elhunyt bűneit. Az imám és a hozzátartozók is kissé széttárt kézzel és nyitott tenyérrel imádkoznak. A sírnál Korán-idézetet is mondanak.

Végül következzenek a temetőre és a sírokra vonatkozó információk.

A temetőben nincs hierarchia, tehát sorba temetnek, korra és nemre való tekintet nélkül. Előre nem vásárolható meg sírhely. Kétféle fejfa van, de nincs semmi jelentősége annak, hogy kihegyezett, vagy lekerekített-e a vége. A síremlékek és a síremlékek sarkán lévő minaretszerű tornyocskák csak arra szolgálnak, hogy a hozzátartozók a sírt könnyebben be tudják azonosítani. A különböző színű minaret-díszítések is erre szolgálnak (messziről

szembetűnő). Egyébként az iszlám közösség előírásaiban nincs szó a kis minaret állításáról, sem a síremlékre helyezett arcképről. Az iszlám tanítása szerint a sír felett semmilyen pompának sem kellene lennie. A már leírt vaskerítéssel körülvett sírban egy tekintélyes ember nyugszik. De az utolsó napon Allah nem fogja figyelembe venni a díszet.

A kézmosás nem jellemző. A temetőben azok mosnak kezet, akiknek a temetés folyamán földes lett. A hozzátartozók, ismerősök összejöhetnek a halottasházban, de nagyon szerény vendéglátásra számíthatnak. A közeli rokonok, ismerősök, szomszédok vannak jelen. Imák közepette vendégelik meg a háziak a vendégeket.

Összefoglalás

Irodalmi adatok szerint Szabadkán a török idők óta éltek muszlimok. Számuk a múlt század végén növekedett meg. Egyes becslések szerint ma már közel 10 000 muszlim (zömmel roma) él Szabadkán vagy környékén. Ők különböző muszlim környezetből érkeztek, ezért szokásaik is különböznek. Esettanulmányunk is ezt támasztja alá. Sok tekintetben tartják magukat a gyökereikhez, de sok szempontból alkalmazkodtak az új feltételekhez. Így már a temetési rituálé is leegyszerűsödött, a földhantok helyén pedig (pazar) emlékművek emelkednek ki. Csak a gyász fizikai jeleit figyeltük meg, lelki (érzelmi) elérzékenyülést viszont nem.

Nagyon magas a gyermekhalandóság. Az elhunytak (N=219) közel 10 százaléka a tizedik születésnapja előtt meghalt. A muszlim férfiak életkora több, mint öt, a nőké közel hat évvel rövidebb, mint a szerbiai átlagéletkor.

Kiss (2004) állítását, miszerint „*a muszlimok közös kötelessége mosdatni, illatosítani, halotti lepelbe tenni, imádkozni felette, elkísérni a sírig, eltemetni és fohászzkodni érte*” valóban mint kötelességet éltük meg.

IRODALOM

Al muhadžira, prva vojvođanska džamija.

<http://www.politika.rs/rubrike/dogadjaji-dana/t45454.lt.html> Elérés: 2015. július 26.

ALKAYSI A. A. (2008): Halál és temetkezés az Iszlámban. *Kharón Thanatológiai Szemle* 12 (3–4): 58–62.

Anadol Agency (2014): Muslimani Subotice simbol jedinstva u islamskoj zajednici.

<http://brzevijesti.ba/clanak/19013/muslimani-subotice-simbol-jedinstva-u-islamskoj-zajednici>
Elérés: 2015. július 20.

APOSTOLOVSKI, A. (2012): Prosečna starost u Srbiji 41 godina.

<http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Prosecna-starost-u-Srbiji-41-godina.lt.html>

Elérés: 2015. július 28.

DREKOVIĆ, SELMO: a szabadkai Iszlám Közösség imámja. Szóbeli közlés: 2015. 08. 21.

hvg.hu (2010): Mecset Újbudán: nem példa nélküli a Kárpát-medencében. 2010. június 1.

http://hvg.hu/vilag/20100601_mecset_ujbuda Elérés: 2015. július 26.

IVÁNYI I. (1892): *Szabadka szabad királyi város története. II. rész.* Szabadka, Bittermann József könyvnyomdája.

KISS E. (2004): „Az élet nem könnyű, de a halálnál azért talán érdekesebb” – Muszlim

temetési és születési szertartások Budapesten. terebess.hu/keletkultinfo/kiss_eniko.doc

Elérés: 2015. július 26.

Konačni rezultati popisa 2002. Stanovništvo prema nacionalnoj ili etničkoj pripadnosti i prema polu i starosti u Republici Srbiji, po opštinama.

<http://www.mtt.org.rs/Srbijapopis2002.pdf> Elérés: 2015. július 24.

NASER: aktív szabadkai iszlám-hívő. Szóbeli közlés: 2015. július 31.

Politika (é.n.): Al muhadžira, prva vojvođanska džamija.

<http://www.politika.rs/rubrike/dogadjaji-dana/t45454.lt.html> Elérés: 2015. július 26.

POPADIĆ, MILENKO (2008): U nedelju prvi ezan u Subotici. 2008. augusztus 12.

<http://www.blic.rs/vesti/vojvodina/52790/u-nedelju-prvi-ezan-u-subotici> Elérés: 2015. július 24.

Pogrebno: Pregled verskih kanona i narodnih običaja koji se odnose na smrt.

<http://www.pogrebno.rs/> Elérés: 2015. július 24.

Preuzimanje popisnih rezultata. Popis u Srbiji 2011. http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162

Elérés: 2015. július 24.

SEMRAN: Novi Pazar-i (Dél-Szerbia) vallási elöljáró. Szóbeli közlés: 2015. július 31.

Zakon o sahranjivanju i grobljima (2012):

<http://www.pks.rs/SADRZAJ/Files/Komunalna/Zakonska%20regulativa/Pogrebno/Zakon%20o%20sahranjivanju%20i%20grobljima.pdf> Elérés: 2015. július 24.

Dr. Czékus Géza

biológus,

egyetemi rendes tanár

Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar,

Szabadka, Szerbia

czekus.geza@gmail.com